

GÖÇ VE SOSYAL HİZMET: ZORUNLU GÖÇ YAŞAYAN ÇOCUKLAR VE TRAVMATİK DENEYİMLERİ

Abdurrahim DOĞAN¹

Gönderilme Tarihi / Submission Date: 21.02.2025 - Kabul Tarihi / Acceptance Date: 14.04.2025

DOI: 10.55055/mekcad.1644326

Doğan, A. (2025). Göç ve sosyal hizmet: Zorunlu göç yaşayan çocuklar ve travmatik deneyimleri. *Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi* 7 (1), 73-83. <https://doi.org/10.55055/mekcad.1644326>

ÖZ

Bu çalışma göç etme hareketinin 18 yaşın altında olan bireylerin üzerindeki biyopsikososyal etkilerini incelemektedir. Göç farklı nedenlere bağlı olarak bireylerin yer değiştirme hareketini tanımlarken bu nedenler ekonomik, toplumsal, siyasi, savaş gibi faktörler olabilmektedir. Ayrıca Dünyanın küreselleşmesinin bu olguyu daha da karmaşıktırdığı bilinmektedir. 18 yaşın altında olan bireyler çocuk olarak tanımlanırken çocukların göç süreçlerinden en çok etkilenen kırılgan gruplar arasında yer aldığı görülmektedir. Çocuklar göç hareketinden fiziksel ve psikolojik olarak etkilenebilmektedir. Aynı zamanda çok fazla problemle karşı karşıya kalabilmektedir. Göç süreçlerinde çocuklar travma, akran zorbalığı, ayrımcılık, fiziksel barınma ortamlarının yetersizliği gibi risklere maruz kalmakla beraber depresif bozukluklar, yaşanan travma sonrasında stres bozukluğu, çeşitli davranışlarda anormal tepkilerin olması, fiziksel açıdan gelişememe gibi sonuçlarla karşılaşabilmektedirler. Çeşitli yaş gruplarına göre bu etkiler ve sonuçları farklı olabilmektedir. Özellikle belirtilen durumları yaşayan bireylerde bu etkilerin göç ile beraber yaşanan risk ve travmalar sonucunda daha da pekiştiği görülmektedir. Göç olgusuna maruz kalan çocukların refah seviyesini artırmak ve göç süreci boyunca karşılaştıkları zorlukları minimum düzeye düşürmek için çocukların eğitim, sağlık, barınma, sosyal hizmetlere erişimlerini sağlamak kritik öneme sahiptir. Ayrıca, yasal bir statüsü olmayan çocukların haklarının korunması, çocukların topluma uyumu konusunda en temel gereklilikler arasında yerini almaktadır. Çalışma göç sürecine dâhil olan çocukların karşılaştıkları problemlere çözüm önerileri sunarak, alanda yapılacak olan bilimsel ve sosyal çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Çocuk, Travma.

¹ Öğr. Gör., Antalya Belek Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Sosyal Hizmetler Programı, shuabdurrahim@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2721-3853

MIGRATION AND SOCIAL SERVICES: FORCED MIGRATION LIVING CHILDREN AND THEIR TRAUMATIC EXPERIENCES

ABSTRACT

This study examines the biopsychosocial effects of migration on individuals under the age of 18. While migration defines the displacement movement of individuals due to different reasons, these reasons can be factors such as economic, social, political, war. It is also known that the globalisation of the world makes this phenomenon more complex. While individuals under 18 years of age are defined as children, it is seen that children are among the vulnerable groups most affected by migration processes. Children may face many physical and psychological problems due to migration. In migration processes, children are exposed to risks such as trauma, peer bullying, discrimination, inadequacy of physical shelter environments, as well as depressive disorders, post-traumatic stress disorder, abnormal reactions in various behaviours, and physical underdevelopment. These effects and consequences may be different according to various age groups. It is seen that these effects are further reinforced as a result of the risks and traumas experienced with migration, especially in individuals experiencing the mentioned situations. In order to increase the welfare of children exposed to migration and to minimise the difficulties they face during the migration process, it is critical to ensure their access to education, health, housing, and social services. In addition, protecting the rights of children who do not have a legal status is among the most basic requirements for the integration of children into society. This study aims to contribute to scientific studies and social works in the field by offering solutions to the problems faced by children involved in the migration processes.

Keywords: Migration, Migrant, Child, Trauma.

GİRİŞ

Göç siyasal, ekonomi ve toplumsal süreçlerden olumsuz etkilenen birey grup ve toplulukların yaptığı ülke sınırlarının dışına olan insan hareketliliğine karşılık gelmektedir. Göç ayrıca birey, grup ve toplulukların ikamet ettiği yerden başka bir yerleşim yerine gitme işi olarak tanımlanırken, coğrafik açıdan yer değişikliği hareketine karşılık gelen bir sosyal değişim sürecidir (Akıncı, vd., 2015). Toplumsal hareketliliğin sonucunda ortaya çıkan göç olgusu (Fawcett, 1985), tarihsel süreçte birçok bilimin ilgi alanına girmiş ve güncelliğini korumuştur. Ravenstein'in "Göç Kanunları" isimli çalışmasında 1871-1881 yılları arasında İngiliz nüfus sayımı verilerini baz alarak göç ve basamakları, göç zincirleri, kır-kent yerleşimcileri farkı, göç ve mesafe, yayılma ve emme, doğrudan göç, kadın erkek farkı gibi göçü etkileyen 7 etken üzerinde durulmuştur (Çağlayan, 2006: 67). Bu çalışma her ne kadar göçe yönelik ilk girişim olması açısından önemli olsa da günümüzde küreselleşmeyle birlikte daha da karmaşık bir yapıya bürünen uluslararası göçü açıklamaması, göçü sadece ekonomik temellere dayandırması açısından eleştirilmektedir. Lee'nin "Bir Göç Teorisi" adlı çalışmasında Ravenstein'in yaptığı çalışmaya atıfta bulunarak göçün sadece ekonomik temellere dayandırılmayacağını, göç eden kişi açısından birtakım itme-çekme faktörlerinin olduğunu öne sürmektedir. Savaş, politik ve siyasi süreçler, yoksulluk en belirgin göçün "itme" faktörleri arasında olup endüstrileşme, gelir düzeyinin yüksek olması, istihdam olanaklarının yüksek olması göçün "çekici" faktörleri arasında yerini almaktadır (Tuzcu & Ilgaz, 2015). Ancak

unutulmamalıdır ki göç, yer değiştirme hareketinin ötesinde, bir sosyo-kültürel geçiş sürecidir. Göçün çok daha karmaşık bir yapıya bürünmesi artık Lee'nin bahsettiğinden daha da karmaşık hâle geldiği ve daha da karmaşık bir hal aldığı, küreselleşme ve daha sıralanabilecek pek çok faktör, göç olgusunu derinden etkilemiş ve değiştirmiştir (Çağlayan, 2006: 75). Toplumlar da olan gelişmeler ve gerçekleşen değişimler göçe dair birçok bilimsel değer ve kuramsal yaklaşım ihtiyacı getirmektedir (Çağlayan, 2006: 67). Yaşanan göç sürecinden ve onun getirdiği olumsuz faktörlerden en çok etkilenen gruplardan biri de nitekim çocuklardır (Güzel, 2013: 2). Çocukların diğer gruplara nazaran daha kırılgan bir halde olmaları onları göç sürecinde meydana gelebilecek olumsuz deneyimlere karşı savunmasız bırakmaktadır. Bu da yaşadıkları göç sürecini daha da zorlaştırabilmektedir. Göç eden birey, grup ve toplulukların özellikle yaşantılarında yaşadıkları yer değiştirme ile sınırlı olmayan bu geçiş sürecinde adaptasyon problemleri ile karşılaşabilmekte ve devamında travmalar yaşayabilmekte, çocuklar özelinde duruma bakıldığında aileleri ile beraber olsun veya tek başına olsun göç yolculuğunda çok daha riskli konuma yerleşmektedirler (Polat, 2007). Son zamanlarda yaşanan göç hareketlerinde çocukların daha fazla yer aldığı ve bu sayının giderek arttığı var olan bir gerçektir (Özdemir & Budak, 2017: 213). Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)'in Eylül 2016'daki verilerine göre yeryüzünde yerinden edilmiş yaklaşık 50 milyon çocuk bulunmakta ve bu çocukların 28 milyonu iç ve dış çatışmalar sonucunda evlerini terk etmek zorunda kalmış olup daha iyi bir yaşam için göç sürecine dâhil olmuştur (UNICEF, 2016). Ayrıca raporun veri istatistiklerine göre Türkiye, son zamanlarda en çok göç eden insanların sığındığı ülke konumunda yer almakta, veriler ışığında en çok çocuk göçmenin bulunduğu ülke Türkiye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Eurostat'a göre, 2015 yılında Avrupa ülkelerine aileleri olmadan düzensiz olarak Avrupa devletlerine sığınan ve kaydı tutulan 45,300 çocuk bulunmaktadır (Avrupa İstatistik Ofisi, 2020). Öyle ki Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre Mart 2016 itibarıyla Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların yarısından fazlası 18 yaşın altındaki bireylerden oluşmaktadır (UNICEF, 2016). Bütün bunlar da göçmenlerin göç sürecinde yaşadıkları sorunların çocuklar özelinde incelenmesinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Göçmen Çocuklar ve Biyopsikososyal Sorunları

Zorla yerinden edilme travmasına maruz kalan çocuklar, göç olarak adlandırılan yer değiştirme hareketi sürecinde denizlerde boğulma, kötü beslenme, susuzluk sonucunda dehidre olma, kötü beslenme, insan ticareti yapanların kurbanı olma, kaçırılma, şiddet ve istismara uğrama ve daha sayılabilecek bir dizi tehlike ile mücadele etmek durumunda kalmakta, göç edilen yerde ise yabancı düşmanlığı ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Özdemir ve Budak, 2017: 213). Çocukları bağımsız bir birey olarak ele alan göç çalışmaları son zamanlarda ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında göç deneyimi olan çocukların davranış ve duygusal problemlerinin daha fazla olduğu görülmektedir (Janssen vd, 2004; Stevens vd., 2003; Bengi-Arslan, vd., 1997; Fazel & Stein, 2003; Öztekin & Bertan, 1982; Diler, vd., 2003; Şimşek-Türütgen & Erol, 2002). Çocukların karşılaştıkları bu sorunlar arasında, yüksek anksiyete, depresif bozukluklar, arkadaş ve yakın çevre ilişkilerinde yaşanan problemler, hiperaktif, stres bozukluğu, yaşam doyumunda düşüklük vb. yer almaktadır (Benghi-Arslan, vd., 1997; Gün, 2002; Diler, vd., 2003; Fazel & Stein, 2003; Heptinstall, vd., 2004). Bunların yanında göç sürecine uyum sağlamakta güçlük çeken 18 yaş altı bireylerde psiko-sosyal kişilik bozuklukları, uyuşturucu madde kullanımı ve suça bulaşma oranlarının yüksek

olduğu (Kızmaz & Bilgin, 2010: 269); göç yaşayan çocukların yaşamayanlara oranla beş kat fazla nevrotik bozukluk ve davranış bozukluğu gösterdiği ve bu bozukluklardan sırasıyla okul başarısızlığı, tırnak yeme ve yatağa işeme bozukluklarının olduğu (Polat-Uluocak, 2009) tespit edilmiştir. Göçmen çocuklarda; kekemelik, parmak emme, tik gibi diğer bozukluklar görülmekle birlikte göçten önce herhangi bir olumsuz yaşam deneyimi geçirmiş çocuklar üzerinde bu davranış ve duygu bozukluklarının daha fazla olduğu belirtilmektedir (Polat-Uluocak, 2009). Ayrıca ailelerin göçten memnun olma durumunun çocukların ruhsal sorunları üzerinde etkili olduğu ve memnun olan ailelerdeki çocukların daha az uyum problemi yaşadığı tespit edilmiş ve ayrıca sosyal desteğin göçmen çocuklar ve aileleri üzerinde psikososyal sonuçlar açısından koruyucu faktörlerden biri olduğu vurgulanmaktadır (Polat, 2007).

Çocuk Göçmenlerin Travmatik Deneyimleri

Göçmenlik; göç etmiş birey hangi yaş aralığında olduğuna bakmaksızın birey, grup ve toplulukların bütün ömürleri boyunca sahip olacağı bir kimlik niteliğindedir. Ana yurdundan zorla göç edenlerden en kırılgan gruplar arasında olan çocuklar, henüz tamamlanmamış gelişimleri ve kimlik yapıları nedeniyle bağlanma ve güven gerektiren konularda örselenmeye daha yatkındırlar. Çocukların göç sürecinin hiçbir aşamasında rızasına başvurulmaması gerçeği bu durumu daha komplike hale getirmektedir.

Ana yurdundan savaş nedeniyle kopmanın farklı travmatik etkileri göç sürecinin öncesi, göç süreci ve göç süreci sonrası şeklinde ele alınabilir. Umutsuzluk, çaresizlik, korku, alışkanlıklardan kopuş gibi durumlar göç öncesinde çocuklar üzerinde travmatik etkiler bırakır. Göç sırasında ve sonrasında bu travmatik etkilerin çocuklar üzerindeki ruhsal yükü arttırdığı ifade edilebilir.

Göç yolculuğunda ülke sınırları aşılırken göçmenlerin maruz kaldıkları saldırılar, işkenceler ve gördükleri olaylar çocukların daha fazla örselenmelerine neden olmaktadır. Bu çocuklar göç yolculuğunu fiziksel olarak hasarsız atlatsalar bile "geride kalan" olma ve "göçmen" olmanın etkilerini bir ömür taşıyacaklardır. Ana yurdundan zorla göç ettirilmenin yasına yakınlarının (ebeveyn veya sevdikleri herhangi biri) kaybı eklendiğinde yas süreci patolojik bir durum alır (Volkan, 2017). Çocukların göç yolculuğunda maruz kaldığı süreç gittikleri ülkede yeni kurulacak olan düzene ve topluma uyumu zorlaştıracaktır.

Aileleri ile veya tek başlarına vatanlarını terk etmek zorunda kalan çocuklar, hem göç kararını kendileri vermedikleri için hem de gelişim çağındayken olduklarından kimlik yapıları gelişmemiştir dolayısıyla göç süreçlerinden en çok etkilenen gruplar arasındadır. Birçok araştırmada çocuk göçmenlerde; travma sonrası stres bozukluğu, hiperaktivite bozukluğu, düşük benlik saygısı, uyumsuzluk, düşük yaşam doyumu, madde bağımlılığı, suç, zorbalık yapmak gibi sorunlar meydana geldiği ifade edilmektedir (Polat, 2007; Atasü-Topçuoğlu, 2014).

Çocuk göçmenlerin, göç sürecinden etkilenme düzeyi çocuğun gelişimsel evrelerine göre değişiklik göstermektedir. Özellikle güven ilişkisi, sosyalleşme süreci ve beyin gelişimi tamamlanmamış bir dönemde okul çağına gelmemiş 0-6 yaş arası çocuklar, gittikleri yere daha fazla uyum gösterebilirler de uzun vadede yeni bir kimlik oluşturmada ve güvenli hissetmede sorunlar yaşamaktadırlar. Okul çağındaki çocuklar ve ergenler ise

kısa ve uzun vadede uyum ve entegrasyon sorunları yaşamaktadırlar. Bu çocuklar anayurtlarına bağımlı birer kişilik oluşturmakta ve dil problemleri yaşayabilmektedir (Thabet & Vostanis, 1999).

Göç Sürecinin Okul Öncesi (0-6 yaş) Çocuklar Üzerindeki Travmatik Etkileri

Okul öncesi dönemdeki çocuklar yetişkinlere bağımlıdır. Temel ihtiyaçlarının karşılanması, tehditlerden korunulması ve güvenin kazanılması için bulundukları ortamın ve çevrelerindeki kişilerin değişmezliğine gereksinim duymaktadırlar. Bu gereksinimin sağlanmadığı göç sürecinde çocuklar kendilerini çaresiz ve savunmasız hissetmektedirler.

0-3 yaş arasındaki çocuklar travmatik göç yaşantısı karşısında ağlama, uyku sorunu, kâbus ve iştah kaybı gibi tepkiler verirler. Annelerinin yanından ayrılmaya karşı direnç gösterebilirler ve yabancılardan korkma eğilimi içerisindedirler. 3-6 yaş arasındaki çocuklarda göç travmasında bu belirtilere ek olarak regresyon (altını ıslatma, tırnaklarını yeme, parmak emme vs.), saldırganlık ve içe kapanma gibi tepkiler söz konusu olabilir. Ayrıca bu yaştaki çocuklar travmatik olayı yani göç sürecinin herhangi bir anını oyuna dönüştürerek ve yeniden canlandırarak davranışlarına yansıtabilmektedirler (Eroğlu, 2020).

4-6 yaş grubundaki çocuklarda gelişimsel olarak genelde suçluluk ve utanç duyguları gelişmektedir. Ayrıca bu dönemdeki çocuklar, somut ve ben merkezci düşünmektedir. Bu gelişimsel özellikler göçe maruz kalmış çocuklarda yaşadıkları yüzünden kendini sorumlu tutma eğilimini meydana getirmektedir. Çocuklar kaybedilen her birey veya nesnenin; kendi duygu, düşünce veya davranışlarından kaynaklandığını düşünür dolayısıyla yoğun suçluluk ve utanç duygusu yaşarlar (Erden & Gürdil, 2009).

Akhtar (2010), kimlik gelişiminin bebekliğin ilk günlerinde değil doğum öncesi zamanlarda başladığını vurgular. Kimliğimizin atalarımızdan bize miras kaldığını artık bilmekteyiz. Bunlardan biri olan ve bebeğin kimlik yapısını şekillendiren belirleyicilerden biri ebeveynlerin doğacak olan çocuğa ilişkin beklenti ve arzularıdır[1]. Bebek, 5-9 aylıkken farklılaşma ve 9-18 aylıkken alıştırma evrelerindedir. Bu evrelerde ruhsal kendiliği ile annesininkini ayırmaya başlamaktadır. Daha sonraki dönemlerde de (20 ay civarı) kendilik hisleri güçlenmeye başlamaktadır. Yeni bir dünyayı keşfe çıkabilmenin güveniyle anneden kopmanın güvensizliği arasında bocalarken dönüp annenin varlığını kontrol ediyor. Annenin bu süreçte duygusal açıdan erişilebilir olması bocalamayı yavaş yavaş durdurmaktadır. Bebeğin herhangi bir travmaya maruz kalmadan kendilik hissini istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi kimliğinin doğuşu anlamına gelmektedir (Akhtar, 2010).

Göç Sürecinin Okul Çağında Olan (6-12 yaş) Çocuklar Üzerindeki Travmatik Etkileri

Bu dönemdeki çocuk göçmenler, önceki gelişim evrelerine yönelik birtakım tepkiler geliştirebilirler. Altını ıslatma, yalnız uyuyamama, dikkat bozukluğu gibi sorunlar tekrar ortaya çıkabilir. Dikkat bozuklukları; göç edilen yerde okul başarısını düşürebilme, öğrenmeyi güçleştirmekte ve okula gitmeyi reddetme gibi sorunlara eşlik edebilmektedir. Libidonal enerjinin akran çevresi ve sosyal yaşantıda olduğu bu dönemde çocuk göçmenler kişilerarası ilişkilerden kendini soyutlayabilmektedir. Saldırgan davranışları nedeniyle arkadaş ilişkilerinde bozulmalar meydana gelebilmekte ve izole bir yaşama

sürüklenebilmektedirler. Ayrıca bu dönemde yaşanan bir göç çocuklar üzerinde depresyon ve somatoform bozukluklara neden olabilmektedir (Thabet & Vostanis, 1999). Soyut düşünebilme becerileri kazanan okul çağındaki çocuk göçmenler, kaybın geri dönülmez bir yol olduğunu ve ölen kişinin bir daha geri gelemeyeceğini bilir. Çocuk, düşler yoluyla bu travmatik deneyimin üstesinden gelmeye, çaresizlik durumları ve duygularından nasıl çıkması gerektiği ve baş edeceği konusunda çaba sarf edebilir. Ancak bu gelişimsel dönemde çocuğun zihinsel süreçlerden sonra travmatik olayı önleyebileceğini düşlerken bir yandan da gerekeni yapamamış olmaktan dolayı kendini suçlayabilmektedir.

Akhtar (2010), çocuğun cinsiyet farkındalığının, Odipus ve Elektra komplekslerini ortaya çıkardığını ifade eder. Bu karmaşanın ne şekilde aşıldığı veya bir saplantı olup olmadığının kimlik kazanımı bağlamında önemli etki ve sonuçları bulunmaktadır. 6-12 yaş döneminde kimlik, bireysellikten çıkıp artık bir aileye veya bir gruba ait olma çabası düzeyindedir. Bunun sonucunda ortaya "biz" ve "onlar" anlayışı çıkar. Bu anlayış göçmen çocuklar üzerinde anayurdundakilerle özdeşim kurarak kültürel ve etnik bir boyut kazanır (Akhtar, 2010).

Göç Sürecinin Ergenler (12-18 yaş) Üzerindeki Travmatik Etkileri

Ergenlik dönemi, bireylerin kimlik gelişimlerinin olduğu bir dönem olarak bilinmektedir. Göçün tüm süreçlerinde (göç öncesi, göç sırası veya sonrası) ergenler, henüz hazır olmadıkları yetişkin rolünü üstlenmekte zorlanabilirler. Bu durum bir kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşasına neden olmaktadır. Sevdiklerini ve bağımsızlıklarını kaybetme endişesi; yalnızlık ve strese dönüşebilmektedir. Sürekli gerginlik, fiziksel yakınmalar, iştah ve uyku bozuklukları, travmatik olayın sürekli zihinde canlandırılması gibi sorunlar bu depresif tabloya eşlik edebilmektedir.

Göç sürecinde yaşanan travmalar (ebeveyn kaybı, alışkanlıklardan uzaklaşma, dil problemi, yas süreci vs.) hakkında çıkarımlarda bulunabilecek bir gelişimsel dönemde olan ergenler başa çıkma yöntemi olarak; okula başlamayan veya okul çağındaki çocuklar gibi oyun veya düşler yerine kendilerine zarar verecek davranışlar sergileyebilir. Yaşadıkları kaygıdan ötürü saldırgan veya antisosyal davranışlar gösterebilir. Aile içi sorunlar ve akademik başarısızlık gibi sorunlar göçmen ergenlerin benlik değerini ve kendine olan güvenini sarsabilmektedir. Soyut ve çok yönlü düşünebilme becerileri olan ergen göçmenler; travmatik olayın sonuçlarını detaylı bir şekilde değerlendirebilmektedir. Bu değerlendirme sonucunda geleceğe yönelik bir karamsarlık oluşturmakta ve gelecek planlaması yapmakta zorlanabilmektedirler (Erden & Gürdil, 2009).

Akhtar (2010), ergenlik döneminde ödipal çatışmaların bir kenara bırakıldığını ifade eder. Bu dönemde denetim, özerklik ve cinsel kimlik ön planda olmaktadır. Bu evrelerin yaşanan bir travma kimliğinin belirlenmesinde önemli belirleyicilerden biri olduğu görülmektedir (Akhtar, 2010).

Volkan' a göre (2019) çocuklar yetişkinler gibi sağlam kurulmuş bir zihinsel temsile sahip değildirler ve yetişkinler gibi yas tutmazlar. Preödüpal dönemdeki çocuklar, kayıptan sonra, bir şeylerin eksikliklerini hissederler fakat bu his aç olma hissinden farksızdır yani çocuk bu hissi tanımlamakta güçlük çeker. Göçmen çocukların kayıp karşısındaki tepkilerini; çocuğun yaşı, kaybın türü, evin güvenliği, ebeveynlerin becerileri ve doğuştan

gelen dayanıklılıklar gibi etkenler belirlemektedir. Bu yalnızca kaybedilen sevilen bir kişi değil aslında bir nesne de olabilir. Bu açıdan çocuğun kaybettiği ve mevcutta var olan deneyimi arttığı sürece çocuğun tuttuğu yas da yetişkininkine o kadar benzer. İlk çocukluk döneminde çocuklar ölüm kavramını net olarak tanımlayamayabilir. Kaybın geri gelebileceğini düşünmekte ve buna düşlerinde yer vermektedirler. Orta çocukluk ve özellikle ergenlikte çocuklar ölümün kesinliği hakkında gerçek bir algıya sahip olabilmektedirler.

Volkan'a göre (2019), göre göçmen çocukların yaşamlarını etkileyen ikinci bir psikolojik faktör olarak "depolanmadan" bahsetmektedir. Ebeveynler; travmatize olmuş kendilik imgelerini depolamakta ve onlara bu imgelerle uğraşmaları için görevler verebilmektedir. Depolamanın çocuktaki "özdeşim" ile bağlantısı olduğu vurgulanmaktadır. Bu özdeşimde çocuk, yetişkine ait imgeleri alır ve içselleştirir. Yani göçmen çocuk, bilinçdışı bir şekilde yetişkine ait kendilik imgesini daimi bir depo olarak kullanır. Volkan (2019), bu duruma "yaşayan heykel" demektedir. Ergenlerin regresif ve progresif eylemlerin hakimiyeti altında olduğunu ifade eder. Zorunlu göç, ergenlerin içsel ve dışsal karmaşalarının birleşmesine ve böylelikle "çifte yas" tutmalarına neden olmaktadır. Ergenler ana yurtlarını terk ederken aynı zamanda çocukluklarını da terk ederler. Bu da henüz hazır olunmamış bir yetişkinlik sürecinin başlangıcı olarak ergenleri travmatize etmektedir.

Göçmen Çocuklar ve Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet, en basit anlamda, insanların sosyal çevreleri ile onları daha işlevsel bir hale getirmeyi ve işlevsellik sürecini olanaklı bir hale getirmek amacıyla içinde bulundukları çevrelerini değiştirmeyi bir amaç olarak belirleyen bir meslektir (Sheafor & Horejsi, 2003: 1). Birey, grup ve toplulukların; psikososyal ve fiziksel iyilik durumu çevresi ile adaptasyonu ile doğru orantılı olarak artış göstermektedir. (Polat, 2007). Bir risk grubu olarak çocuklar sosyal hizmet açısından değerlendirildiğinde göç sürecinde birçok sorunla karşılaşabilmektedir. Göç sürecinde refakatsiz çocuklara ve travmatik nedenlerle göç etmiş ailelerin çocuklarına psikolojik destek hizmetlerinin sağlanması gerekmektedir (Öztürk, 2023). Göçmen çocukların göç sürecinde aile bireylerini kaybetmeleri, bu süreci tek başına deneyimlemeleri onlar için göç etme sürecini daha fazla zorlaştırabilmektedir. Dolayısıyla göçmen çocukların yerel topluma uyumunda aktif rol alan kamu kurum ve kuruluşlarının refakatsiz olan bu çocuklara yönelik koruyucu aile, evlat edinme gibi hizmetlerin kapasitelerinin geliştirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Yapılan alan yazı taramasında eğitim öğretim hayatına devam edemeyen çocukların ihmal ve istismar riskine maruz kalma oranlarının daha fazla olduğu, TSSB semptomlarına, fiziksel ve psikolojik gelişimlerinde çeşitli sorunlara neden olduğu (Polat, 2007), çocukların eğitim olanaklarından yararlanırsa bile yerel topluma uyum konusunda problemler yaşadıkları (Uluocak, 2009) ve göç deneyimi olan çocuklarda eğitim sürecinde, dikkat sorunları, okul başarılarının düşmesi, okula gitmeyi reddetme, öğrenme ve davranış bozukluklarının olduğu görülmektedir (Gözübüyük, vd., 2015).

Göçmen çocuklar açısından değerlendirildiğinde sosyal çevrenin ruh sağlığı üzerinde belirleyici bir rolü bulunmaktadır (Polat, 2007). Özellikle dil konusunda yetersizliği olan göçmen çocukların akranları, sosyal çevreleriyle iletişim kurarken güçlük yaşamalarına neden olmakta bu da onların yaşayabilecekleri travma durumlarını daha da artırabilmektedir. Nitekim Atasü - Topçuoğlu'na göre (2015), özellikle çocukların

durumlarının tespit edilmesi amacıyla her iki dile ve kültüre vakıf olan tercüman aracılığıyla gerekli çevirilerin yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun yanında çocukların dil becerilerinin gelişimi açısından yerel ülke tarafından eğitim ile ilgili göçmen çocuklara uygun eğitim standartlarının oluşturulması da önemlidir. Çocuk Hakları Sözleşmesine göre 'çocuğun yüksek yararı ilkesi', 'çocuğun hayatta kalma, güvenlik ve gelişme hakkı', 'çocukların her türlü istismar, şiddet, ihmal ve sömürüden korunma hakkı' ve 'ayrım yapmama, çocuğun görüşlerini serbestçe açıklama ve katılım hakkı' bulunmaktadır. Bu sebeple çocukların her türlü ihmal veya istismar durumuna karşı korunması, yaşam haklarının güvence altına alınması ve toplumsal yaşama katılımı noktasında gerekli çalışmaların yapılması önemlidir. Hak temelli yaklaşım açısından da diğer bütün çocuklara olduğu gibi göçmen çocuklara karşı da yapılması gerekmektedir. Araştırmada bazı göçmen çocukların kayıt dışı çeşitli işlerde çalıştığı ve sömürüye açık oldukları, bu duruma karşı hem arzı hem de talebi düzenleyecek yöntemlerle mücadele etmenin gerekliliği görülmektedir. (Atasü-Topçuoğlu, 2015).

Çocukların benliksel gelişimi büyük oranda aileden etkilenmektedir (Özdemir & Budak, 2017). Bu sebeple ailelerin yaşadıkları sorunlar çocuklara da yansıyabilmektedir. Nitekim Aydın, Şahin ve Akay'a göre (2017), göçmen ailelerin sağlık, eğitim barınma, uyum problemi yaşama, yabancılaşıma, güvenlik alanlarında karşılaştığı problem ve riskler çocukları doğrudan etkilemektedir. Göç sürecinde ailede yaşanan ve post-travmatik süreç olarak da tanımlanabilen sürecin çocuğun gelişimine olumsuz etkileri bulunmaktadır (Kızmaz & Bilgin, 2010). Göç sürecine dahil olan ebeveynlerde göç süreci ile meydana gelen stres bozukluğu, psikososyal problemlerin çocuklarda görülme ihtimali daha yüksek olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan, 2012). Bundan ötürü ailelere yönelik destekleyici mekanizmaların oluşturulması çocukların gelişimini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bunlar ailelere yönelik yeni istihdam olanaklarının yaratılması, eğitim, sağlık, güvenlik vb. ihtiyacının giderilmesi şeklinde sıralanabilir.

Göçmen çocuklar, Lee'nin itme-çekme kuramı açısından değerlendirildiğinde çocukları göç sürecine iten sebeplerin ve göç sürecine dâhil olma serüvenlerinin bilinmesi çocuğun yüksek yararının sağlanması açısından önem arz etmektedir. Çünkü çocukların göç sürecinde ve öncesinde yaşadıkları problemler hayatlarının geri kalan dönemlerinde büyük izler bırakabilmekte, ileriki yaşamlarında da birçok travmaya maruz kalmalarına sebep olabilmektedir. Bu sebeple genel anlamda göçmen topluluklarının ve göçmen çocukların sağlık kurumları ve sosyal hizmetlere erişiminin kolaylaştırılması konusunda detaylı durum tespiti araştırması, hizmet modelleri geliştirilmesi gerekmektedir (Yeşilyurt, 2024).

SONUÇ

Göç olgusu, birey, grup ve topluluklar üzerinde çeşitli etkiler ve bu etkiler neticesinde farklı sonuçlar doğuran komplike bir süreç karşılık gelmektedir. Göç süreci içerisinde en savunmasız gruplardan biri olan çocuklar fiziksel, duygusal ve daha birçok açıdan farklı risklerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu çalışmada çocukların göç ile beraber yaşadıkları travmatik durumların çeşitli yaş gruplarında olan çocuklara göre farklılıklar gösterdiği ve bu farklılıkların yaşamları üzerinde uzun dönemler boyunca etkili olduğu görülmektedir. Okul öncesi dönemde olan çocuklarda güven eksikliği, depresyon ve sosyal yalıtılmışlık; ergenlik döneminde ise kültürel kimlik karmaşası, karamsarlık ve sosyal olana karşı

davranışlar sergileme gibi problemlerin öne çıktığı vurgulanmıştır. Göç sürecine dâhil olan çocuklarda travmalar hem onların bireysel gelişim süreçlerini hem de topluma adaptasyon süreçlerini olumsuz etkileyerek onların yaşamlarında kalıcı etkilere neden olabilmektedir. Bu bağlamlarda göç sürecine dâhil olan çocukların ihtiyaçlarına yönelik politikaların oluşturulması ve mevcutta var olan politika ve müdahalelerin geliştirilmesi ve göçmen topluluklara entegre edilmesi önem arz etmektedir. Göç sürecine dâhil olan çocuklar için sosyal hizmetlerin ulaşılabilir hale getirilmesi; eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlara erişimin artırılması ve psikososyal destek mekanizmalarının geliştirilmesi, bu sürecin olumsuz etkilerinin azaltılması açısından büyük önem taşımaktadır. Göçmen çocukların temel haklardan mahrum kalmasının önüne geçilmesi, onların haklarının korunması ve içinde bulundukları aile yapılarının güçlendirilmesi ise, bu çocukların topluma entegrasyonu ve adaptasyonu açısından temel gereklilikler arasında yer almaktadır.

Göç sürecine dâhil olan ailelerin yaşadıkları ve deneyimledikleri ekonomik, psikososyal problemler, doğrudan olmasa da dolaylı olarak çocukları etkilediğinden, ailelere yönelik barınma, eğitim, istihdam, sağlık hizmetlerinin de geliştirilmesi gerekmektedir. Göçe maruz kalan çocukların karşılaştıkları sorunların çözümünde, insan haklarını temel alan bütüncül yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir. Çocukların göç sürecinde karşılaştıkları risk ve problemlerden uzun vadede etkilenmelerini azaltmak ve bu etkileri kontrol altına alabilmek için hem yerel hem de uluslararası düzeyde etkin politikalar geliştirilmelidir. Ayrıca, bu çocukların topluma uyumlarını destekleyecek uygulama ve projelerin hayata geçirilmesi; en önemlisi ise temel ihtiyaçlarından doğan hizmetlere erişimlerinin kolaylaştırılması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, göç sürecine dâhil olan 18 yaş altı bireylerin karşılaştıkları zorluklara ışık tutmayı ve bu doğrultuda yapılabilecek bilimsel, politik ve toplumsal çalışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Göç sürecindeki çocukların refah düzeylerinin iyileştirilebilmesi için tüm paydaşların sorumluluklarını yerine getirmesi gerekliliği açıkça ortaya konmaktadır.

KAYNAKÇA

Akhtar, S. (2010). Göç ve kimlik: Kargaşa-sağaltım ve dönüşüm, (çev.: M. Alkan, S. Uyanık, & A. Köşkdere). İstanbul: Meta Basım.

Akinci, B., Nergiz, A., & Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. Göç Araştırmaları Dergisi, (2): 58-83.

Atasü Topçuoğlu, R. (2014). Hayatı değiştirmek için yola çıkanlar - yola çıkınca değişen hayatlar: Bir müracaatçı grubu olarak göçmen çocuklar. Toplum ve Sosyal Hizmet, 25 (1): 89-108.

Atasü Topçuoğlu, R. (2015). Türkiye’de göçmen çocukların profili, sosyal politika ve sosyal hizmet önerileri hızlı değerlendirme araştırması. İsveç Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM).

Avrupa İstatistik Ofisi - Eurostat (2020). Çocuk verileri. EA: <https://ec.europa.eu/eurostat>.

Aydın, D., Şahin, N., & Akay, B. (2017). Göç olayının çocuk sağlığı üzerine etkileri. İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi, 7(1): 8-14.

Bengi Arslan, L., Verhulst, F. C., van der Ende, J., & Erol, N. (1997). Understanding childhood problem behaviors from a cultural perspective: Comparison of problem behaviors and competencies in Turkish migrant, Turkish and Dutch children, Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, (32): 477-484.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu - UNICEF (2016). Köklerinden Koparılanlar Raporu. <http://www.un.org.tr/unicef-dunyada-koklerinden-koparilmis-neredeysse-50-milyon-cocuk-var/>

Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17): 67-91.

Diler, R.S., Avci, A., & Seydaoglu, G. (2003). Emotional and behavioural problems in migrant children, Swiss Medical Weekly, (133): 16-21.

Erden, G., & Gürdil, G. (2009). Savaş yaşantılarının ardından çocuk ve ergenlerde gözlenen travma tepkileri ve psiko-sosyal yardım önerileri. Türk Psikoloji Yazıları, 12 (24): 1-13.

Erdoğan, M.Y. (2012). Sokakta çalışan çocukların depresif belirti düzeylerinin taranması: karşılaştırmalı bir çalışma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (28): 77-87.

Eroğlu, M. (2020). Etnik kimlik, savaş ve göç olgularının çocuklar ve ergenler üzerindeki psikolojik etkileri. Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi (IJONASS), 4 (1): 94-105.

Fawcett, J. T. (1985). Migration psychology: New behavioral models. Population and Environment, (8): 5-14.

Fazel, M. & Stein A. (2003). Mental health of refugee children: comparative study, BMJ 327(7407): 134.

Gözübüyük, A.A., Duras E, Dağ H, & Arıca, V. (2015). Olağanüstü durumlarda çocuk sağlığı. Journal of Clinical and Experimental Investigations, (3): 324-330

Gün, Z. (2002). Çocuk ve Göç. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir Ege Üniversitesi.

Güzel, S. (2013). Göçmen çocuklar ve Denizli’de yaşam koşulları. Sosyolojik Araştırmalar e-Dergisi, 1-36.

Heptinstall, E., Sethna, V. & Taylor, E. (2004). PTSD and depression in refugee children: associations with pre-migration trauma and post- migration stress. European Child and Adolescent Psychiatry, (13): 373-380.

Janssen, M., Verhulst, F.C., Bengi Arslan, L., Erol, N., Salter, C.J., & Crijnen, A. (2004). Comparison of self-reported emotional and behavioral problems in turkish immigrant, Dutch and Turkish adolescents, Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 39 (2): 133-140.

Kızmaz, Z. & Bilgin, R. (2010). Sokakta yaşayan/çalışan çocuklar ve suç: Diyarbakır örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (32): 269-311.

Özdemir, A., & Budak, F. (2017). Göçün çocuk ruh sağlığı üzerine etkileri. Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi, 3 (2): 212-223.

Öztek, Z. & Bertan, M. (1982). Yurt dışına göç ve sağlık. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Toplum Hekimliği Enstitüsü Yayını.

Öztürk, E. (2023). Göç psikolojisi ve göç travması: Sınırlar aşırı bir yaşam deneyimi olarak gelişimsel göçün dissoanalizi. Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, 8 (2): 233-253.

Polat, G. (2007). İç göçün çocuk ruh sağlığına etkisi ve sosyal hizmet müdahalesi. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 18 (1): 89-106.

Polat Uluocak, G. (2009). İç göç yaşamış ve yaşamamış çocukların okulda uyumu. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, (26): 35-44.

Stevens, G.W.J.M., Pels, T., Bengi Arslan, Verhulst, F. C., Vollebergh, W.A.M., & Crijnen, A.A.M. (2003). Parent, teacher and self-reported problem behavior in the netherlands, Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, (38): 576-585.

Şimşek Türütgen, Z. & Erol, N. (2002). Kentleşme sürecinde çocuk ruh sağlığı ve sosyal hizmet. (edt. U. Onat). Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet. Ankara: Sabev.

Thabet, A. A. M., & Vostanis, P. (1999). Post-traumatic stress reactions in children of war. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40 (3): 385-391.

Tuzcu, A. & Ilgaz, A. (2015). Göçün kadın ruh sağlığı üzerine etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 7 (1): 56-67.

Uluocak, G. P. (2009). İç göç yaşamış ve yaşamamış çocukların okulda uyumu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (26): 35-44.

Volkan, V. D. (2019). Göçmenler ve mülteciler: travma, sürekli yas, önyargı ve sınır psikolojisi. Ankara: Pusula Yayınevi.

Yeşilyurt, H. (2024). Gudrun Pausewang'ın Kâbus adlı kısa öyküsünde göç ve travma. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 12 (1): 132-145.